

**ОБМЕЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЯК СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ
ТА МІНІМІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ****RESTRICTION OF CORPORATE RIGHTS AS A WAY TO PREVENT
AND MINIMIZE CORPORATE CONFLICTS**

Швецова Л.А., здобувач кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена особливостям правового регулювання обмеження корпоративних прав у законодавстві України та країн Європи. Корпоративні конфлікти є однією з основних загроз стабільності компанії та їх ефективному функціонуванню. У науковій літературі, присвяченій питанням захисту корпоративних прав та вирішенню корпоративних конфліктів, основна увага акцентується на дослідженні засобів застосування саме, судових та альтернативних способів вирішення корпоративних конфліктів (медіація, арбітраж та інші). У статті проаналізовано причини виникнення корпоративних конфліктів та досліджено поняття обмеження корпоративних прав.

Питання обмеження корпоративних прав, як способу запобігання корпоративних конфліктів потребує ретельного вивчення та вдосконалення, саме як підстава для реалізації прав учасників корпоративних відносин у корпорації та забезпечення стабільності в управлінні. Для розроблення нових підходів у запобіганні виникненню та вирішенню корпоративних конфліктів, необхідним є дослідження питання обмеження корпоративних прав, які здійснюються безпосередньо самою корпорацією (як статутні, договірні та процедурні обмеження).

Залишається актуальним визначення поняття обмеження корпоративних прав як інструменту запобігання корпоративних конфліктів та їх класифікація для захисту інтересів корпорації, її акціонерів, аналіз можливості встановлення обмеження корпоративних прав у статуті товариства, корпоративному договорі та положенні про корпоративне управління, оцінка їхньої ефективності у захисті інтересів компанії та міноритарних акціонерів, визначення переваг обмежень корпоративних прав як способу запобігання та мінімізації корпоративних конфліктів, а також попередження потенційних конфліктів між сторонами.

Ключові слова: корпоративні права, обмеження корпоративних прав, корпоративний конфлікт, корпоративне управління, корпоративний договір.

The article is devoted to the peculiarities of legal regulation of restriction of corporate rights in the legislation of Ukraine and European countries. Corporate conflicts are one of the main threats to the stability of companies and their effective functioning. The scientific literature on corporate rights protection and corporate conflict resolution focuses on the study of self-help, judicial and alternative methods of resolving corporate conflicts (mediation, arbitration, etc.). The article analyzes the causes of corporate conflicts and explores the concept of restriction of corporate rights.

The issue of limitation of corporate rights as a way to prevent corporate conflicts requires careful study and improvement, precisely as a basis for exercising the rights of participants to corporate relations in a corporation and ensuring stability in management. In order to develop new approaches to preventing and resolving corporate conflicts, it is necessary to study the issue of restrictions on corporate rights exercised directly by the corporation itself (as statutory, contractual and procedural restrictions).

It remains relevant to define the concept of restriction of corporate rights as a tool for preventing corporate conflicts and to classify them to protect the interests of a corporation and its shareholders, to analyze the possibility of establishing restrictions on corporate rights in the company's charter, corporate agreement and regulations on corporate governance.

Key words: corporate rights, restriction of corporate rights, corporate conflict, corporate governance, corporate agreement.

Протириччя, так і зіткнення різних інтересів учасників корпорації, впливають на виникнення корпоративних конфліктів та перешкоджають нормальній взаємодії учасників корпорації, а також, створюють негативний ефект для діяльності корпорації.

Використання різних інструментів стримувань та протигага надає можливість корпорації, учасникам, акціонерам, менеджменту та іншим особам самостійно знаходити шляхи запобігання та вирішення корпоративних конфліктів.

Розуміння природи обмеження корпоративних прав є важливим у корпоративному управлінні, що надасть можливість визначити ефективні та надійні методи попередження та вирішення корпоративних конфліктів.

Доцільно зауважити, що для визначення механізму обмеження корпоративних прав, необхідно проаналізувати поняття «корпоративного права» та «корпоративного конфлікту».

Так, І.Спасибо-Фатєєва визначає корпоративне право, як корпоративні відносини, які складаються між корпорацією та її учасниками [1].

У законодавстві України, питання корпоративних прав, корпоративних відносин регулюються Господарським Кодексом України (далі – ГК України), Цивільним Кодексом України (далі – ЦК України), Законом України «Про акціонерні товариства» та іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, у статті 167 ГК України закріплено, що корпоративні відносини виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав [2].

Корпоративні права це сукупність майнових та немайнових прав учасників, що забезпечують права особи на участь у управлінні, отриманні частки прибутку [3].

Закон України «Про акціонерні товариства» визначає корпоративні права як сукупність прав акціонерів [4]. Стаючи учасником корпорації, суб'єкт набуває корпоративні права (майнові та немайнові), здійснення яких відповідає меті його майнового інтересу.

Отже, до корпоративних прав належать: право на отримання дивідендів; право на частку в майні при ліквідації корпорації; право на участь у зборах акціонерів; право голосу на загальних зборах; право на доступ до фінансової звітності та документів компанії.

Питання щодо корпоративних прав також було предметом розгляду Конституційним Судом України, так у Рішенні від 22 липня 2020 року № 8-р(П)/2020, наголошено, що втручання в корпоративні права учасника має бути обумовлене суспільною необхідністю, здійснюватися відповідно до закону та застосуванням заходів, які не є надто обтяжливими для його прав і свобод (абзац четвертий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини) [5].

У випадку порушення корпоративних прав, коли превентивні заходи виявилися не ефективними, суб'єкти корпоративних відносин мають право захисту, з метою попередження негативних наслідків.

Отже, питання обмеження корпоративних прав пов'язані з корпоративними конфліктами, також можуть виникати між учасниками корпоративних відносин.

Як свідчить судова практика, корпоративні права акціонерів, часто стають суб'єктом корпоративних конфліктів, як з корпорацією, а також між самими акціонерами (мажоритарними та міноритарними). І тому саме обмеження корпоративних прав може відігравати ключову роль у запобіганні та врегулюванні корпоративних конфліктів. В юридичній літературі зазначають, що підставою виникнення корпоративного конфлікту є порушення корпоративних прав [6, с. 375].

Корпоративні конфлікти можуть мати як економічні, так і правові наслідки, передумовою їх виникнення можуть бути: розбіжності у стратегічному управлінні, питання розподілу прибутку, зловживання правами акціонерів, розбіжності в інтересах учасників, відсутність прозорості у діяльності корпорації, недобросовісна конкуренція.

Підставою виникнення корпоративних конфліктів є зіткнення корпоративних та інших інтересів її учасників.

В сучасній науковій літературі існує багато визначень поняття «корпоративний конфлікт», вони різняться залежно від підходів та контексту дослідження. Так, корпоративним конфліктом визначають «спір, що виникає між товариством, його акціонерами та менеджерами» [7], «розбіжності і суперечності, які можуть призвести до порушення норм законодавства, статуту, прав акціонерів» [8], «конфлікт між учасниками корпоративних відносин, які мають різні інтереси щодо управління корпорацією та здійснюють певні дії заради їх реалізації» [9].

Враховуючи наведені вище визначення корпоративного конфлікту варто зазначити, що корпоративним конфліктом є суперечки, що виникають між товариством, його акціонерами та менеджерами та іншими зацікавленими особами з приводу порушення прав на участь в управлінні корпорацією, отриманні частки прибутку та доступі до інформації.

Аналізуючи судову практику вирішення корпоративних конфліктів необхідно зазначити, що судовий розгляд зазначеної категорії справ широко використовується в Україні так і в країнах Європи.

Враховуючи питання, пов'язані з судовим розглядом, а саме: тривалість розгляду справ, можливість залучення до участі у справі великої кількості учасників та відкритість судового процесу (що не сприяє ефективній статутній діяльності корпорації), на нашу думку, необхідно звернути увагу на можливість застосування позасудових засобів врегулювання корпоративних конфліктів. На теперішній час в законодавстві України відсутня норма про обов'язковість позасудового врегулювання корпоративного конфлікту, це свідчить про можливість закріплення зазначених механізмів у статутних документах товариства, корпоративному договорі, а також інших локальних нормативних актах.

У зв'язку з цим, ефективність діяльності корпорації залежить саме від розроблення та впровадження відповідних механізмів запобігання та мінімізації корпоративних конфліктів у товаристві.

На практиці корпоративні конфлікти, можуть виникати:

- між корпорацією та її учасниками;
- між учасниками корпорації;
- між органами управління корпорацією та її учасниками;
- між органами управління корпорацією.

Обмеження корпоративних прав є одним із методів мінімізації та попередження корпоративних конфліктів та передбачає механізм правового регулювання, направлено на досягнення мети, пов'язаної з забезпеченням балансу інтересів корпорації та її акціонерів, а також для належного захисту прав як міноритарних, так й мажоритарних акціонерів, які зацікавлені в ефективному розвитку бізнесу.

До таких обмежень можна віднести:

- введення обмежень на продаж акцій (наприклад, право першого викупу акцій іншими акціонерами або самим товариством перед їх продажем третім особам),

- встановлення кворуму для прийняття важливих рішень (щоб уникнути маніпуляцій зі згодою міноритарних акціонерів),

- заборона голосування за конфліктними питаннями для акціонерів, які мають особистий інтерес у результаті голосування,

- договірні обмеження (наприклад, акціонерні угоди, які обмежують можливість акціонерів голосувати проти узгоджених рішень).

- введення механізмів розподілу прибутку на основі попередньо визначених критеріїв, що виключає суб'єктивність.

Наведені приклади свідчать, що крім встановлених законом та сформульованих судовою практикою обмежень корпоративних прав, є обмеження, які встановлюються безпосередньо корпорацією та її учасниками.

Залежно від мети та способу реалізації обмеження корпоративного права, які можуть бути встановлені самими учасниками, можливо поділити наступним чином.

1) Обмеження корпоративних прав, які закріплені у статуті.

Так, вимоги до змісту установчих документів, в тому числі й прав засновників та учасників товариства, а також відомості про порядок вирішення корпоративних конфліктів в законодавстві України передбачені у статтях 88, 154 ЦК України [10] та Законі України «Про акціонерні товариства» [4].

Закріплення обмежень корпоративних прав у статуті корпорації є важливим інструментом, поширеним в країнах Європейського Союзу для попередження корпоративних конфліктів, ці обмеження дозволяють контролювати акціонерів, враховувати їх інтереси, а також уникати внутрішніх суперечок.

Аналогічна норма закріплена у ст. 96-1 ЦК України [10] та передбачає захист корпоративних прав учасників (акціонерів, засновників) юридичних осіб, що обґрунтовується судовою практикою. Прикладом можуть бути додаткові обмеження корпоративних прав – «переважне право акціонерів на придбання акцій».

Так, Верховний Суд у постанові № 927/807/18 від 24.10.2019 зазначив, що зменшення часток товариства у зв'язку з прийняттям нового учасника має відбуватися пропорційно належним їм часткам. При цьому кожен з учасників має переважне право зробити додатковий вклад в межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно його частки у статутному капіталі [11].

Підстави правового регулювання переважного права в Європейських країнах, закріплені у Другій Директиві ЄС 77/91/ЕЕС від 1978 року, з наступними змінами, яка називається «Директива про капітал». Зазначена Директива надає акціонерам переважне право покупки акцій пропорційно їх частки у капіталі за умови сплати коштів (п. 1 ст. 29) [12]. Статутом зазначене право обмежено або скасовано бути не може. Обмеження може бути за рішенням загальних зборів акціонерів. Також для прийняття рішень необхідно дві треті голосів, в деяких випадках достатньо більшості.

Це свідчить, що законодавець надає захист правам та інтересам акціонерів, попереджаючи небажане розмиття їх частки та забезпечуючи збереження корпоративного контролю.

У Німеччині переважне право придбання акцій надає акціонеру можливість вимагати частину розміщених додаткових акцій, які відповідають його частині в статутному капіталі акціонерного товариства. Рішення загальних зборів акціонерів про збільшення статутного капіталу товариства може містити положення про включення або обмеження застосування переважних прав під час розміщення додаткових акцій. Для його прийняття потрібна кваліфікована більшість голосів акціонерів, однак статут акціонерного товариства може підвищити даний поріг

голосів (186 (3) «Закону про акціонерні товариства Німеччини» [13].

Таке рішення може бути прийняте на підставі звіту правління, в якому повинні бути зазначені підстави виключення або обмеження переважних прав (186 (4) [13].

У статтях 26, 27, 28 Закону України «Про акціонерні товариства» визначені права акціонерів, а також обігу цінних паперів.

Отже українське законодавство дозволяє акціонерам та товариству запроваджувати механізми контролю за обігом акцій, запобіганню неконтрольованого поглинання, а саме, надає можливість уникати появи небажаних інвесторів, закріплення у статуті положення щодо можливості отримання попереднього дозволу на передачу акцій стороннім особам.

Обмеження права голосу може запобігти концентрації влади в одних руках та захистити права міноритарних акціонерів, шляхом встановлення верхньої межі голосів для одного акціонера, голосування з кваліфікованою більшістю.

Захистити компанію від можливих витоків даних та зловживань з боку недобросовісних акціонерів допомагає обмеження доступу до конфіденційної інформації, відповідно до вимог Закону України «Про акціонерні товариства». Акціонери можуть отримувати лише ту інформацію, яка не стосується комерційної таємниці, крім цього у статуті може бути встановлено обмеження доступу до документів, зокрема для акціонерів із незначною часткою у статутному капіталі.

Також у статуті учасники можуть передбачити обмеження на виплату дивідендів, зазначене запобігає конфліктам щодо розподілу прибутку та забезпечує фінансову стабільність компанії.

Українське законодавство встановлює гарантії для акціонерів і тому обмеження корпоративних прав закріплені у статуті, повинні відповідати вимогам Закону України «Про акціонерні товариства» та не містити норми, які дискримінують окремих акціонерів.

2) Обмеження корпоративних прав, які зазначені сторонами у корпоративному договорі.

Предмет корпоративного договору охоплює широке коло дій сторін по здійсненню належних їм корпоративних прав і регулює лише ті права та обов'язки, які передбачені законом та статутом.

Ю. Жорнокуй зазначив, що предметом корпоративного договору є поєднання голосів, достатніх для прийняття рішення: щодо виплати дивідендів, ліквідації корпорації, управління нею, або голосування з певних питань тощо [14].

У статті 29 Закону України «Про акціонерні товариства», закріплені вимоги до форми та змісту корпоративного договору [4].

Встановивши особливий порядок реалізації корпоративного договору, законодавець передбачив положення конфіденційності, що забезпечує позитивні умови для учасників, оскільки вказаний договір не підлягає державній реєстрації або оприлюдненню в інший спосіб. Що стосується негативних моментів, то в цьому випадку можливо казати про обмеження корпоративних прав третіх осіб, які не можуть бути обізнані про зміст корпоративного договору у зв'язку з чим не можуть передбачити можливі варіанти мінімізації або вирішення корпоративного конфлікту, наприклад: у корпоративному договорі передбачена особлива процедура відчуження акцій.

Також у корпоративному договорі може бути встановлено обмеження прав учасників корпорації, що включає звуження управлінських та розпорядчих повноважень учасників. Це обумовлено ключовими цілями укладення корпоративного договору: визначення балансу інтересів учасників корпоративних відносин, підвищення ефективності корпоративного управління, запобігання та вирішення корпоративних конфліктів.

Корпоративні договори використовуються в країнах ЄС, зокрема, Німеччині, Франції, Італії та інших країнах.

Так, у Франції угода за умовами корпоративного пакту (*pacte d'entreprise*) між акціонерами може обмежувати розпорядження акціями або встановлювати пріоритетний порядок голосування. Як і в Україні, так і Франції, дія корпоративного договору, розповсюджується лише на сторони корпоративного договору.

Обмеження корпоративних прав у корпоративних договорах дозволяють встановити обмеження на розпорядження частками або акціями (наприклад, дозволяють мажоритарним акціонерам змусити міноритарних акціонерів продати свої акції у разі продажу компанії, надають міноритарним акціонерам право приєднатися до продажу акцій мажоритарним акціонером, обмежують продаж акцій на певний період), обмеження права голосу, фінансові права (розпорядження дивідендами, фінансові питання), умови виходу з компанії та управління компанією.

Визначення у корпоративному договорі обмежень корпоративних прав надасть можливість деталізувати права та обов'язки учасників корпорації, захистити права як мажоритарних, так й міноритарних акціонерів та запобігти виникненню корпоративних конфліктів.

Також превентивним заходом попередження корпоративних конфліктів, вважаємо є регламентація вказаного питання в положенні про корпоративне управління

3) *Обмеження корпоративних прав, які зазначені сторонами в Положенні корпоративного управління*

Під корпоративним управлінням розуміють правову та фактичну нормативну базу для управління та нагляду за діяльністю підприємства.

Як свідчить практика, у корпораціях корпоративні конфлікти у більшості випадків виникають між контролюючими акціонерами та менеджерами.

Для вирішення питань корпоративного управління, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) були затверджені Принципи, які регламентують питання обрання структури органів управління корпорації, порядку формування органів, їх компетенцій, а також прав акціонерів, також передбачають, що корпорації повинні дотримуватись законів тих країн, в яких вони працюють [15].

З огляду на те, що застосування Принципів корпоративного управління в акціонерних товариствах та корпораціях, гарантує підвищення ефективності управління та захист прав акціонерів, були розроблені Кодекси (Положення) про корпоративне управління [3], які передбачають захист прав акціонерів, забезпечення однакового ставлення до акціонерів, включаючи дрібних та іноземних акціонерів, максимізація прибутку для акціонерів та дотримання відкритості фінансової інформації, покликані забезпечити управління компанією в її найкращих інтересах [16].

Німецька система корпоративного управління регулюється Законом про акціонерні товариства (*Aktiengesellschaft*) та Комерційним кодексом Німеччини (*Handelsgesetzbuch*) та закріплює дворівневу систему управління.

Так, Кодекс корпоративного управління Німеччини (*German Corporate Governance Code 2002*, зі змінами від 28.04.2022) [16] містить загальні норми уникнення корпоративного конфлікту у корпораціях, акцентуючи увагу на:

– відповідальності правління за управління підприємством та забезпечення дотримання положень законодавства та внутрішніх політик та докладає зусиль для забезпечення їх дотримання на підприємстві.

– незалежності голови наглядової ради, голови ревізійної комісії, голова комітету, який розглядає питання винагороди правління, від компанії та правління. Голова Ревізійної комісії також повинен бути незалежним від контролюючого акціонера.

– члени наглядової ради не повинні входити до складу органів управління або виконувати дорадчі функції в істотних конкурентах підприємства, а також не має жодних особистих стосунків з істотним конкурентом.

– інформування правлінням наглядову раду з усіх питань управління ризиками та дотримання вимог законодавства.

– інформування членами наглядової ради Голову наглядової ради про будь-який конфлікт інтересів. Вирішення членом наглядової ради суттєвого конфлікту інтересів, шляхом припинення повноважень члена наглядової ради.

– повідомлення членом правління про конфлікт інтересів Голові наглядової ради та Голові або Речнику Правління, а також інформувати інших членів Правління [16].

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно визначити переваги обмежень корпоративних прав, якими є:

– наявність чітких правил, що перешкоджають виникненню корпоративних конфліктів між учасниками корпоративних відносин;

– захист прав та законних інтересів міноритарних акціонерів, запобігання дискримінації у виплаті дивідендів;

– захист від недружніх поглинань;

– підвищення прозорості та ефективності корпоративного управління.

Недоліками обмежень корпоративних прав можуть вважатись:

– управлінські дії можуть негативно впливати на становище корпорації на ринку,

– обмеження корпоративних прав, сприймаються учасниками як дискримінаційні та можуть негативно вплинути на їх мотивацію,

– процес має надзвичайно складну та багаторівневу процедуру прийняття рішень учасниками, акціонерами та менеджерами.

Висновок. Підсумовуючи зазначене, наголосимо, що обмеження корпоративних прав є ефективним інструментом для запобігання корпоративних конфліктів.

Запропонований огляд правових засобів обмеження корпоративних прав для врегулювання корпоративних конфліктів не містить вичерпного переліку обмежень і зроблено узагальнення обмежень корпоративних прав лише тих, які найбільш зустрічаються як в судовій практиці так і в локальних нормативних актах.

Для вдосконалення процедури запобігання та вирішення корпоративних конфліктів потрібне чітке закріплення у локальних документах корпорації механізмів обмеження корпоративних прав, які повинні відповідати вимогам закону, сприяти ефективності корпоративного управління та зниженню ризиків виникнення корпоративних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спасибо-Фатєєва І. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84-92
2. Господарський Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Швецова Л.А. Окремі аспекти корпоративного управління. Збірник наукових статей за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції з європейського права. «Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку» м. Харків, 2021. С. 42-46, URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19160>
4. Закон України «Про акціонерні товариства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України від 22 липня 2020 року № 8-р(л)/2020 у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд „АВАНПОСТ“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого частини п'ятої статті 11 Закону України „Про управління об'єктами державної власності“ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text>
6. Жорнокуй Ю. Корпоративний конфлікт в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект. Монографія, Харків. «Право», 2015, с. 375
7. Біляк Ю.В. Корпоративні конфлікти в сучасному акціонерному товаристві: методика розпізнання. *Азросвіт*. 2013. № 16.
8. Леось О.Ю. Шляхи регулювання корпоративних відносин у системі управління підприємствами [Текст] / О.Ю. Леось, В.П. Хмельницька, М.Ю. Очкалова. URL: [http://www.dbuara.dp.ua/zbimik/2012-01\(7\)/12loysup.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbimik/2012-01(7)/12loysup.pdf)
9. Денис О.Б. «Суть та специфіка корпоративних конфліктів» *Науковий вісник Херсонського Державного університету, Серія Економічні науки*. Випуск 17. Частина 1. 2016
10. Цивільний Кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
11. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду по справі № 927/807/18 від 24.10.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85211417>
12. Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, in respect of the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital, with a view to making such safeguards equivalent. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31977L0091>
13. Deutsches Aktienrecht. URL: https://www.buzer.de/186_AktG.htm
14. Ю. Жорнокуй. Предмет акціонерного договору в різних юрисдикціях. Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: Матеріали Міжнар.наук.практ.конф. м. Одеса, 26 травня 2017 р. Одеса: Астропринт, 2017. С.104-108
15. OECD Principles of Corporate Governance. URL: www.oecd.org
16. German Corporate Governance Code. URL: https://www.dcgk.de/files/dcgk/usercontent/en/download/code/220627_German_Corporate_Governance_Code_2022.pdf